

УДК 81'3743=111

**ЕНЦИКЛОПЕДИЧНА ІНФОРМАЦІЯ
В ТЛУМАЧНИХ СЛОВНИКАХ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ
(НА МАТЕРІАЛІ СЛОВНИКОВИХ СТАТЕЙ ЗООНІМІВ)**

Давидчук (Шевчук) А. В.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

В статті описано найпоширеніші прояви енциклопедизму в лексикографічному описі зоонімів у тлумачних словниках сучасної англійської мови та здійснено спробу встановити місце інформації нелінгвістичного типу.

Ключові слова: лексикографія, тлумачний словник, енциклопедія, дефініція, зоонім.

Постановка проблеми. У колах мовознавців тривалий час було прийнято поділяти всі словники на лінгвістичні та енциклопедичні (В. В. Дубичинський, О. М. Карпова, А. І. Кіселевський, Л. П. Ступін, Л. В. Щерба, Н. Vejoint, J. Haiman).

Традиційно вважається, що лінгвістичний словник описує одиниці мови та їх вживання, а енциклопедія пояснює предмети, явища, процеси навколишньої дійсності, які позначаються словами. Це, головним чином, наукові (рідше повсякденні) поняття, терміни, історичні події, персоналії, географічні реалії і т.д. [1, с. 72]. Основною відмінністю між лінгвістичними та енциклопедичними словниками слід вважати те, що в лінгвістичних словниках семантизація одиниць лежить в «донауковій» площині, наївній картині світу, в той час як енциклопедії оперують виключно науковими дефініціями [1, с. 73].

Проте лексикографічна практика одномовних словників останніх десятиліть показує, що лінгвістичні словники дедалі більше насичуються енциклопедичними даними, а енциклопедії почали приділяти увагу мовній інформації. Неоднозначність думок в професійних колах щодо паралельного існування енциклопедичної та лінгвістичної інформації в лексикографічних роботах викликає підвищений інтерес до цього питання, що, своєю чергою, визначає **актуальність статті**.

Мета дослідження – з'ясувати, яким чином енциклопедична інформація представлена у статтях тлумачних словників сучасної англійської мови, та встановити її місце у цих виданнях.

Поєднання в одній словниковій статті власне мовної та енциклопедичної інформації суперечить традиційній диференціації всієї словниково-довідкової літератури. Свого часу, на ранніх етапах існування лексикографії, ця диференціація виникла як реакція на нерозрізнення в словниках та довідниках інформації про слово та інформації про названу словом річ. Однак факти такого поєднання в сучасному словникарстві все ж присутні, що відбиває надто поширене серед лексикографів прагнення подати в одній словниковій статті більше даних як про слово, так і про реалію, що позначається цим словом [3, с. 89].

Цим пояснюється тенденція в новочасній лексикографії до створення універсальних словників, в яких укладачі намагаються охопити інформацію про слово якомога найповніше, наприклад, *The Universal Dictionary of the English Language*, Robert Hunter and Charles Morris (1898 p.), *Webster's Third New International Dictionary of the English Language*, Unabridged. A Merriam-Webster, Philip Babcock Gove and the Merriam-Webster editorial staff (1964 p.).

Лексикографи, які визнали недостатність подачі в лінгвістичному словнику тільки інформації про слово, вважають, що «правильний ужиток слів значною мірою визначається тим, яким чином мова розчленовує дійсність і в яких типових схемах представляє її. Так в деяких тлумачних словниках з'явилася мінімальна енциклопедична інформація, що створює навколо слова той культурний і асоціативний фон, без якого є неможливим його коректне використання і розуміння» [4, с. 73].

Енциклопедичність в словникових статтях знаходить свій прояв в особливому тлумаченні значень, яке відображає, як правило, не повсякденне сприйняття слова носієм мови, а виключно наукові класифікаційні ознаки певного поняття, терміна, явища тощо, відомі науці на момент його опису в енциклопедичному словнику [3, с. 91], у вказівках на місце в системі відповідних класифікацій, в представленні у тлумаченні не лише первинних, а й вторинних диференційних ознак, в етимологічних довідках та додаткових коментарях тощо.

За словами Є. Бартмінського, судження, що утворює дефініцію слова включає найрізноманітніші аспекти об'єкта, набір яких зазвичай є неоднаковим поміж словників [5, с. 271]. Конкретні поняття, які мають у світі реалій емпірично спостережувальні відповідники, відносно легко описати шляхом виділення тих аспектів, які цікавлять мовця [5, с. 273].

Істотним вважається також тип знання, який залучено для характеристики об'єкта. В академічній дефініції це об'єктивоване (принаймні скероване до безособового об'єктивізму) наукове знання; у когнітивній дефініції – суб'єктивне знання носія мови, побутове знання, «наївне», сперте на здоровий глузд [5, с. 271].

У більшості тлумачних словників місце розміщення енциклопедичної інформації не закріплене однозначно. Ці відомості можуть займати як окрему зону, так і слідувати безпосередньо за тлумаченням або поміщатися в якихось інших місцях словникової статті. Однак принцип поєднання в лінгвістичному словнику власне мовної та енциклопедичної інформації залишається вельми популярним [3, с. 91].

Часто виявляється, що узуальна дефініція слова, що подається в тлумачних словниках, є недостатньою для повного уявлення як про сам об'єкт, так і про правильне вживання слова, що його позначає. Наприклад, стаття під гаслом *fox* ('лис') у словнику Самюеля Джонсона «*The Dictionary of the English Language*» (1826 p.) «*fox. n. s. [fox, Sax.] A wild animal of the canine kind, remarkable for its cunning, living in holes, and preying upon fowls or small animals*» [DEL, с. 295] – 'дика тварина собачого роду, яка вирізняється своєю хитрістю, живе у норах, полює на птахів та дрібних тварин' містить мінімальний набір лінгвістичної інформації, а саме: частину мови, число та етимологію слова. Проте ідентифікувати референта цьо-

го визначення, тобто лиса, за поданим тлумаченням дуже складно. Дефініція включає недостатньо диференційних ознак, хоча й містить вказівку на біологічний рід, особливості існування лиса в природі.

Цікаво, що С. Джонсон у значній кількості дефініцій, як правило, уникає описів зовнішнього вигляду тварин і загалом подає мінімальну інформацію: *rat* ('пацюк') «*an animal of the mouse kind that **infests houses and ships***» [DEL, с. 593] – 'тварина родини мишових, яка паразитує в будинках і на кораблях'; *bear* ('ведмідь') «*a rough savage animal*» [DEL, с. 60] – 'груба дика тварина'; *tiger* ('тигр') «*a fierce beast of the leonine kind*» [DEL, с. 744] – 'лютий звір родини левових'.

З плином часу сприйняття світу, очевидно, змінюється, оскільки автори лексикографічних джерел ХХ століття починають вводити емпіричний компонент значення в словникові дефініції. Тлумачення слова доповнюється також інформацією про важливість його референта для людини, функціональне призначення, особливе місце в культурі народу тощо.

Наприклад, визначення зооніма *fox* ('лис') у словнику А. Хорнбі містить значно більше ознак, ніж їх подає відповідна стаття у словнику С. Джонсона: «*fox*¹ [fPks] *n* (*fem vixen* ['vɪksn]) *wild animal of the dog family, with (usu) red fur and a bushy tail, preserved in Britain for hunting, and proverbial for its cunning*» [Н1, с. 341] – '(жін. лисиця) дика тварина сімейства собачих, що зазвичай має руде хутро та пухнастий хвіст, утримується у Великій Британії для полювання, і фразеологізована за своєю хитрістю'. Отже, тут також є інформація про частину мови, вимову та лексему на позначення істоти жіночої статі, а в тлумаченні комбінується опис зовнішнього вигляду тварини з інформацією про значення тварини для традицій Англії та пов'язаний з нею стереотип хитрості в народній творчості. Підкреслені ознаки, на нашу думку, належать до інформації енциклопедичного типу.

Подібним чином вводяться дані енциклопедичного характеру в низці інших статей словника А. Хорнбі. Наприклад, особлива порода молочних корів описана так: *Jersey* ('джерсійська порода молочної худоби') «*cow of the breed that **originally came from Jersey, one of the Channel Islands (near the French coast)***» [Н1, с. 455] – 'порода корови, яка походить з Джерсі, одного з Нормандських островів (поблизу французького узбережжя)'. Підкреслена інформація належить, з одного боку, до енциклопедичного типу, а з іншого боку, може розглядатися і як частина інформації про слово (в ній пояснено мотивацію назви цієї породи корів).

Словникові статті «The Longman Dictionary of Contemporary English» не є винятком і теж подають інформацію нелінгвістичного типу в тлумаченнях. Наприклад, у словниковій статті *St Bernard* ('сенбернар') «*St Bernard* [sqnt 'bE:nqd] *n* [C] *a large strong dog that **in the past was trained to help find people who were lost in the snow***» [LDOCE, с. 1622] – 'великий витривалий пес, якого раніше тренували для пошуків людей під сніговими заметами' автори, поряд з лінгвістичними даними про вимову, частину мови та число, наголосили на розмірах та функціональному призначенні цієї породи собак у минулому.

Ілюстрацією того, що енциклопедична інформація може скласти досить значну частину тлумачення, є словникова стаття лексеми *lemming* ('лемінг') «[l'lemIN] *n* [C] *a small animal that looks like a rat. **Lemmings are known for following each other***

in large numbers and killing themselves by jumping off cliffs into the sea» [LDOCE, с. 922] – ‘дрібний звірок-гризун. Відомо, що лемінги мігрують один за одним у великій кількості та вбивають себе, стрибаючи в море зі скель’. Ця дефініція, окрім зовнішніх ознак тварини, описує особливості її існування та поведінки в природі.

Подібних дефініцій налічується чимала кількість, хоча, очевидним є той факт, що всього цього не потрібно для того, аби правильно вимовити слово, визначити частину мови, утворити від слова числові форми чи деривати, але така інформація стане в нагоді для визначення коректної сполучуваності слів, відповідних компонентів ідіоматичних виразів тощо.

Енциклопедичні дані, як правило, важко відділити від власне лінгвістичної інформації про саме слово. Розгляньмо таке визначення антилопи: *antelope* «[ˈɑntlˈɒp] n, pl antelope or antelopes [ME, fabulousbeast represented in heraldic devices, prob. fr. MF antelop savage animal with sawlike horns believed to live near the Euphrates, fr. ML anthalopus, fr. LGk antholop-, antholops] 1 a: any of various Old World ruminant mammals of the family Bovidae that are esp. abundant in Africa, that differ from the true oxen by lighter racier build, horns directed upward and backward, and great variability in size, and that range from the ox-sized claud to forms scarcely larger than rabbits» [MWD, с. 91] – ‘казковий звір, представлений в геральдиці, дика тварина з пилкоподібними рогами, яка, за повір’ям, живе біля Єфрату]; 1a: один з жуйних ссавців Старого Світу сімейства Bovidae, які особливо поширені в Африці та відрізняються від волів легшою граціознішою будовою тіла, направленими вгору і назад рогами, великим різноманіттям розмірів, починаючи від вилучини вола, як антилопа канна, до форм ледь більших за кролика’. Як бачимо, на першому місці у дефініції подано відомості не про реальну тварину, а про вигадану істоту, образ якої використовується у геральдиці, і лише після цього описуються ознаки сімейства жуйної тварини антилопи.

Загалом словникові статті «Webster’s Third New International Dictionary of the English Language» перенасичені інформацією нелінгвістичного типу, оскільки цей словник належить до так званих універсальних словників.

У прихованому вигляді енциклопедичні відомості іноді присутні в ілюстративних текстах, які супроводжують тлумачення, наприклад: *newt* (‘третон’) «[nɪht] n any of various small semiaquatic urodele amphibians, such as *Triturus vulgaris* (common newt) of Europe, having a long slender body and tail and short feeble legs. **The haploid newt makes up for its tiny cells by having four times more of them**» [CED] – ‘один з дрібних напівводних хвостатих амфібій, таких як *Triturus vulgaris* (звичайний третон) з Європи, що мають довге тонке тіло, хвіст і короткі слабкі ноги. **Гаплоїдний третон відновлює свої крихітні клітини утворюючи з них в чотири рази більше подібних**’.

Наведені приклади досить наочно демонструють корисність, а в низці випадків і необхідність енциклопедичної інформації в дефініціях лексем-зоонімів, особливо у тих випадках, коли носії мови не стикаються у своєму повсякденному житті з тою чи тою твариною. Введення енциклопедичної інформації дозволяє повніше описати позамовний референт, що служить для диференціації тлумачень різних лексем.

Висновки. Тенденція до цілеспрямованого об'єднання в одній словниковій статті відомостей і про слово, і про те, що стоїть за ним (реалії), намітилася досить давно. Характерною особливістю сучасних лінгвістичних словників є наявність значної енциклопедичної (логіко-понятійної, екстралінгвальної) інформації. У тлумаченні назв тварин співіснують наукова (зоологічна номенклатура, вузькоспеціалізована термінологія, відомості про ареал, походження, особливості існування тварини), культурна та національно маркована інформація (використання людиною, символічне значення тощо). Як правило, енциклопедичні дані вводяться всередині словникової статті після мовної характеристики заголовної одиниці і часто перемішані з так званими наївними ознаками, орієнтованими на пересічного носія мови.

Очевидно, що не можна однозначно оцінити роль енциклопедичної інформації у тлумачному словнику. З одного боку, вона перенавантажує статтю і наближає власне лінгвістичний словник до енциклопедії. З іншого боку, така інформація необхідна для правильної ідентифікації тварини і дає змогу подати такий набір ознак, який служить для диференціації лексичних значень. Поза сумнівом, міра доцільності включення енциклопедичної інформації в тлумачення має залежати від типу словника, його призначення та цільової аудиторії. Сьогодні це питання має двоякий характер й досі залишається відкритим.

Перспективи подальших досліджень визначаються потребою у докладній розробці концепції універсальності опису слова з метою укладання комплексних та спеціалізованих лексикографічних видань в умовах сучасних підходів до словникарства.

Список літератури

1. Дубичинский В. В. Лексикография русского языка : [учеб. пособие] / В. В. Дубичинский. – М. : Наука : Флинта, 2008. – 432 с.
2. Котелова Н. З. Семантическая характеристика терминов в словарях / Н. З. Котелова // Проблематика определенных терминов в словарях разных типов. – Л. : Наука, 1976. – 116 с.
3. Крысин Л. П. Слово в современных текстах и словарях. Очерки о русской лексике и лексикографии / Л. П. Крысин. – М. : Знак, 2008. – 320 с.
4. Мельчук И. А. Толково-комбинаторный словарь русского языка. Опыт семантико-синтаксического описания русской лексики / И. А. Мельчук, А. К. Жолковский. – Вена, 1984. – 574 с.
5. Jerzy Bartmiński. O profilowaniu i profilach raz jeszcze // O definicjach i definiowaniu / red. Jerzy Bartmiński, Ryszard Tokarski. – Lublin : Wydaw. UMCS, 1993. – 400 с. – С. 269–275.

Лексикографічні джерела

- CED – The Collins English Dictionary. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www / URL: http://www.collinsdictionary.com/](http://www.collinsdictionary.com/)
- DEL – S. Johnson The Dictionary of the English Language / S. Johnson. – London, 1826. – 832 p.
- H 1, H 2 – Hornby A. S. The Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / Hornby A. S. – V. 1, 2. – М. : Рус. яз., 1982.
- LDOCE – The Longman Dictionary of Contemporary English. New ed. p. cm. – Pearson Education, 2005. – 1950 p.
- MWD – The Webster's Third New International Dictionary of the English Language, Unabridged. A Merriam-Webster / I. Gove, Philip Babcock. – Massachusetts, Springfield: Merriam-Webster Inc., 1986. – 2662 p.

Давидчук (Шевчук) А. В. Энциклопедическая информация в толковых словарях современного английского языка (на материале словарных статей зоонимов) / А. В. Давидчук (Шевчук) // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2012. – Т. 25 (64), № 4, ч. 2. – С. 246–251.

В статье исследованы распространенные проявления энциклопедизма в лексикографическом описании зоонимов в толковых словарях современного английского языка и предпринята попытка установить место информации нелингвистического типа.

Ключевые слова: лексикография, толковый словарь, энциклопедия, дефиниция, зооним.

Davydchuk (Shevchuk) A. V. Encyclopedic information in explanatory dictionaries of modern english (based on entries of lexemes-animal names) / A. V. Davydchuk (Shevchuk) // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2012. – Vol. 25 (64), No 4, part 2. – P. 246–251.

The article deals with the most common features of encyclopedic character presented in definitions of lexemes – animal names in explanatory dictionaries of Modern English. There was made an attempt to establish the place of non-linguistic type of information in dictionary articles.

Key words: lexicography, dictionary, encyclopedia, definition, animal name.

Поступила в редакцию 23.10.2012 г.